

ISSUES OF SOCIAL STRATIFICATION IN MEDIEVAL UZBEK CITIES (BASED ON THE SCIENTIFIC LEGACY OF R.G. MUKMINOVA)

Nigora Tangirova

Doctoral student

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

E-mail: tangirovanigora665@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: medieval cities, social differentiation, craftsmen, feudal relations, R. G. Mukminova, history of Uzbekistan, 15th–16th centuries.

Received: 11.12.25

Accepted: 12.12.25

Published: 13.12.25

Abstract: This article analyzes the processes of social differentiation of the urban population in Uzbekistan from the late 15th to the early 17th centuries based on a historical and source-based approach. The study relies on the scholarly legacy of Doctor of Historical Sciences, Professor R. G. Mukminova. Particular attention is paid to the social status of craftsmen, their role in the economic structure of medieval cities, and their dependence on feudal lords, merchants, and moneylenders. Using written, archaeological, ethnographic, and numismatic sources, the article reveals the characteristics of social and property stratification in medieval urban society.

O‘RTA ASR O‘ZBEKISTON SHAHARLARIDA IJTIMOYIY TABAQALANISH MASALALARI

Nigora Tangirova

Tayanch doktorant

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

E-mail: tangirovanigora665@gmail.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: o‘rta asr shaharlari, ijtimoiy tabaqalanish, hunarmandlar, feodal munosabatlar, R. G. Mukminova, O‘zbekiston tarixi, XV–XVI asrlar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada XV asr oxiri — XVII asr boshlarida O‘zbekiston hududidagi shahar aholisining ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari tarixiy-manbashunoslik asosida tahlil qilinadi.

Tadqiqot tarix fanlari doktori, professor Roziya Galiyevna Mukminovaning ilmiy merosiga tayangan holda olib borilgan. Asarda oʻrta asr shaharlarida hunarmandlar qatlamining ijtimoiy mavqei, ularning feodal munosabatlar tizimidagi oʻrni, savdogar va sudxoʻr qatlamlar bilan iqtisodiy aloqalari yoritiladi. Shuningdek, yozma manbalar, arxeologik, etnografik va numizmatik maʼlumotlar asosida shahar jamiyatidagi mulkiy va ijtimoiy tafovutlar ochib beriladi. Tadqiqot natijalari oʻrta asr shaharlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

**ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ В ГОРОДАХ
СРЕДНЕВЕКОВОГО УЗБЕКИСТАНА (НА ОСНОВЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ
Р. Г. МУКМИНОВОЙ)**

Нигора Тангирова

Младший докторант,

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

E-mail: tangirovanigora665@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: средневековый город, социальная дифференциация, ремесленники, феодальные отношения, Р. Г. Мукминова, история Узбекистана, XV–XVI вв.

Аннотация: В статье анализируются процессы социальной дифференциации городского населения Узбекистана конца XV — начала XVII вв. на основе историко-источниковедческого подхода. Исследование выполнено с опорой на научное наследие доктора исторических наук, профессора Р. Г. Мукминовой. Особое внимание уделено социальному положению ремесленников, их роли в экономической структуре средневекового города, а также их зависимости от феодалов, торговцев и ростовщиков. На основе письменных, археологических, этнографических и нумизматических источников раскрываются особенности имущественного и социального расслоения городского общества.

Kirish. Oʻrta asrlar davrida Markaziy Osiyo shaharlari mintaqaning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy hayotida muhim oʻrin tutgan. Ayniqsa, XV–XVI asrlarda shaharlar hunarmandchilik va savdo markazlari sifatida rivojlanib, murakkab ijtimoiy tuzilmani shakllantirdi. Bu davr shahar

jamiyatida feodal hukmdorlar, savdogarlar, hunarmandlar va kambag'al aholi qatlamlari o'rtasida aniq ijtimoiy tafovutlar mavjud edi.

Mazkur davr shaharlaridagi ijtimoiy tabaqalanish masalasi tarixshunoslikda nisbatan kam o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Aynan shu bo'shliqni to'ldirishda R. G. Mukminovanning tadqiqotlari muhim ilmiy ahamiyatga ega. U o'z asarlarida shahar aholisining ijtimoiy tarkibi, hunarmandlar qatlamining iqtisodiy ahvoli va feodal munosabatlar tizimidagi o'rnini kompleks tarzda yoritib bergan.

Ushbu maqolaning maqsadi — Mukminova ilmiy merosi asosida o'rta asr O'zbekiston shaharlarida ijtimoiy tabaqalanish jarayonlarini tahlil qilish, shahar aholisi qatlamlari o'rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarni ochib berishdan iborat.

Manbalar va metodologiya. Tadqiqot jarayonida tarixiy tahlil, qiyosiy metod va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Asosiy manbashunoslik bazasini quyidagilar tashkil etadi:

XV–XVI asrlarga oid tarixiy va hujjatli yozma manbalar; R. G. Mukminovanning monografiyalari va ilmiy maqolalari; arxeologik tadqiqotlar natijalari; etnografik kuzatuvlar; numizmatik materiallar. Mukminova o'z asarlarida hunarmandchilik rivoji va shahar aholisining ijtimoiy tarkibini manbalar asosida ochib bergan.

Manbalar tanqisligi sharoitida turli fanlararo yondashuv qo'llanildi. Bu esa shahar ijtimoiy tuzilmasini yanada aniqroq tiklash imkonini berdi. Metodologik jihatdan tadqiqot ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tarixiy rivojlanish kontekstida ko'rib chiqishga asoslandi.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, XV–XVI asr O'zbekiston shaharlarida aholi bir necha asosiy ijtimoiy qatlamlarga bo'lingan:

1. Feodal hukmdorlar va amaldorlar — siyosiy va iqtisodiy hokimiyat egalaridir.
2. Savdogarlar va sudxo'rlar — tovar-pul munosabatlarning asosiy tashuvchilari.
3. Hunarmandlar — shahar iqtisodiyotining tayanch ishlab chiqaruvchi kuchi.
4. Quyi qatlamlar — yollanma ishchilar va kambag'al aholi.

Hunarmandlar shahar iqtisodiyotininf asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi bo'lishiga qaramay, ularning ijtimoiy mavqei yuqori qatlamlarga nisbatan past bo'lgan. Hunarmandlar ichida ham mulkiy va ijtimoiy tafovut mavjud bo'lib, boy ustalar va oddiy ishchilar o'rtasidagi farq tobora kuchaygan. Bu holat shahar jamiyatida ijtimoiy tabaqalanishning chuqurlashganini ko'rsatadi.

Tahlil va muhokama. XX asrning ikkinchi yarmi sovet tarixshunosligida, ayniqsa, marksistik-lenincha metodologiya asosida ijtimoiy-iqtisodiy tarixni o'rganishda yangi muhim bosqichni boshlab berdi. KPSS XXVI syezdi qarorlari tarixchilardan nafaqat zamonaviy jamiyatni, balki mamlakatning tarixiy o'tmishini ham chuqur tahlil qilishni talab etdi. Shu tarixiy sharoitda o'rta asr Markaziy Osiyo tarixini, xususan, shahar aholisining ijtimoiy tabaqalanishini o'rganish muhim ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Professor Roziya Galiyevna Mukminova o'zining

“O‘zbekiston shaharlarida aholining ijtimoiy tabaqalanishi (XV asr oxiri — XVI asr)” nomli fundamental asarida mazkur muammoni atroflicha tahlil qiladi. Mukminovaning ta’kidlashicha, XV–XVI asrlarda Markaziy Osiyo shaharlarining iqtisodiy hayoti hunarmandchilik ishlab chiqarishi va ichki savdo bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Shahar aholisining asosiy qismini malakali hunarmandlar tashkil etib, ular o‘z kasblariga ko‘ra alohida mahallalarda joylashgan bo‘lib, bu holat shahar ichidagi ijtimoiy va kasbiy tabaqalanishni aks ettirgan. Mukminovaning tadqiqotlari yozma tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar hamda arxiv hujjatlarini uyg‘un holda qo‘llash asosida olib borilgan bo‘lib, unda hunarmandlarning ijtimoiy mavqei va ularning iqtisodiy mustaqillik darajasi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, shahar mehnatkashlarining aksariyati ishlab chiqarish vositalariga egalik qilmagan va ko‘pincha feodal yer egalari, savdogar-sotib oluvchilar hamda sudxo‘rlarga iqtisodiy jihatdan qaram bo‘lgan. Ushbu holat mavjud ijtimoiy ierarxiyani mustahkamlab, o‘rta asr shaharlarida ijtimoiy tabaqalanishning yanada chuqurlashuviga olib kelgan.

Hunarmandlar jamoasi ichida ham iqtisodiy tafovutlar mavjud bo‘lib, boy ustalar va oddiy hunarmandlar o‘rtasidagi farqlar shahar jamiyatining murakkab ijtimoiy tuzilmasini yanada shakllantirgan. Mukminova tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, shahar ijtimoiy tabaqalanishi feodal munosabatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Hunarmandlar ko‘pincha soliq va majburiyatlar orqali feodal hokimiyatga qaram holga tushib qolgan. Olimaning fikricha, «hunarmandchilik mahsulotlari bozor munosabatlari ta’sirida tobora ko‘proq savdogarlar nazoratiga o‘ta boshlagan» . Ushbu jarayonlarni tahlil qilish orqali Mukminova iqtisodiy munosabatlarning ijtimoiy ierarxiyaga qanday ta’sir ko‘rsatganini ochib beradi hamda mehnat, savdo va hokimiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ilmiy asosda yoritadi. Tadqiqotni olib borishda Mukminova marksistik-lenincha tarixshunoslikning asosiy tamoyillaridan, xususan, sinfiy tahlil va tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganish usullaridan samarali foydalangan. Ushbu metodologik yondashuv unga alohida tarixiy faktlarni o‘rganish bilan cheklanib qolmasdan, balki ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning ichki mexanizmlarini aniqlash imkonini bergan. Bundan tashqari, Mukminova arxeologik dalillarni yozma manbalar bilan uyg‘unlashtirib, moddiy madaniyat, shahar infratuzilmasi va ishlab chiqarish sohalarining tashkil etilishini tahlil qilgan. Manbalararo bunday yondashuv Markaziy Osiyo shahar tarixini yanada yaxlit tushunishga xizmat qilgan hamda mintaqa tarixshunosligida muhim metodologik an’anani shakllantirgan.

Mukminova tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, hunarmandlar ko‘pincha ishlab chiqarish vositalariga to‘liq egalik qilmagan va feodal hamda savdogar qatlamlarga iqtisodiy jihatdan qaram bo‘lgan. Bu qaramlik soliq, renta va qarz munosabatlari orqali mustahkamlangan. Shaharlararo savdo aloqalari va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyati ijtimoiy tafovutni yanada kuchaytirgan.

Ayniqsa, yirik shaharlar — Samarqand va Buxoro kichik savdo-hunarmandchilik markazlariga nisbatan ancha murakkab ijtimoiy tuzilma bilan ajralib turgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, oʻrta asr Oʻzbekiston shaharlarida ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari murakkab va koʻp qirrali boʻlgan. R. G. Mukminovanning ilmiy merosi ushbu jarayonlarni manbalar asosida chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Uning tadqiqotlari shahar ijtimoiy-iqtisodiy hayotini oʻrganishda muhim metodologik va nazariy asos boʻlib xizmat qiladi.[9]

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Мукминова Р. Г. Социальная дифференциация населения городов Узбекистана (конец XV — XVI вв.). — Ташкент.
2. Мукминова Р. Г. Очерки по истории ремесла в Самарканде и Бухаре в XVI веке. — Ташкент.
3. Бартольд В. В. Ближайшие задачи изучения Туркестана. — М., 1977.
4. Давидович Е. А. История денежного обращения средневековой Средней Азии. — М., 1983.